

राष्ट्रिय मत्स्य विकास नीति, २०७९

१. पृष्ठभूमि

नेपाल भौगोलिक विविधता, हावापानीमा विशिष्टता र जलस्रोतमा सम्पन्न भएको देश हो। कृषि क्षेत्रको वृद्धिमा विगत केही समयदेखि महत्त्वपूर्ण योगदान दिन सक्ने सम्भावित उपक्षेत्रको रूपमा मत्स्यपालन रहेको छ। उपयोगमा नआएका प्राकृतिक स्रोत साधनको प्रयोग, अमूल्य जलीय जीवहरूको संरक्षण र सम्बर्द्धन तथा मत्स्यपालनमा नवीनतम प्रविधिको विकासले मानव शरीरलाई अति आवश्यक पर्ने पोषक तत्वहरूको आपूर्तिमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्दछ। देशका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रहरूमा फस्टाउन सक्ने व्यावसायिक मत्स्यपालनको विकास र विस्तार गरी पोषण सुरक्षाको साथै पर्यटन, रोजगारी, आयात प्रतिस्थापन र निर्यातमा वृद्धि गर्दै दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्ने दिशामा यो क्षेत्रले योगदान दिन सक्दछ।

नेपालको संविधानको निर्देशक सिद्धान्तानुरूप स्वतन्त्र र समृद्ध अर्थतन्त्रको विकास गर्ने राज्यको उद्देश्य तथा राज्यका अर्थ, उद्योग र वाणिज्य, कृषि र भूमिसुधार, विकाससम्बन्धी नीति तथा प्राकृतिक स्रोतसाधनको संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपयोगसम्बन्धी नीतिलाई मत्स्य क्षेत्रको विकासमा आत्मसात गर्दै देशको अर्थतन्त्रलाई सुदृढ गर्न यस नीतिको योगदान हुने देखिन्छ। जलीय जैविक विविधताको संरक्षणले परम्परागत रूपमा अभ्यास भइरहेको मत्स्य उत्पादन प्रणालीलाई अझ बढी उत्पादनमुखी बनाई तिनलाई क्रमशः व्यावसायिक एकाइको रूपमा विकास गर्न सहयोग गर्ने हुनाले उत्पादन वृद्धि र जैविक विविधताको संरक्षण एक आपसका प्रतिस्पर्धी होइनन्। कृषि विकास रणनीतिले कृषि क्षेत्रको समग्र विकासका लागि प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र समुचित उपयोगसमेतमा जोड दिई कृषि उत्पादनको व्यवसायीकरण, यान्त्रिकीकरण र विविधीकरण गरी यस क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी र नाफामूलक बनाउने दिशामा मार्गदर्शन गरेको छ। मत्स्य क्षेत्रमासमेत यो रणनीतिबमोजिमका सुधारहरू गर्दै प्रति व्यक्ति तथा प्रति एकाइ क्षेत्रफलमा तुलनात्मक रूपमा बढी लाभ आर्जन भई जमिन तथा श्रमिक दुबैको उत्पादकत्वमा वृद्धि हुने आशा गर्न सकिन्छ। यसरी “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” को परिकल्पनालाई साकार पार्नसमेत मत्स्य क्षेत्रले ठुलो योगदान पुऱ्याउने छ।

२. विगतका प्रयासहरू

माछालगायतका जलीय जीवहरू परापूर्वकालदेखि नै मानवको आहारको रूपमा प्रसिद्ध रहेका छन्। जलाशय वरिपरि माछा समाती जीविकोपार्जन गर्ने समुदायको उल्लेख्य उपस्थितिलाई यसको प्रमाणको रूपमा लिन सकिन्छ। मत्स्यपालनको महत्त्वलाई दृष्टिगत गर्दै वि.सं. २००३ मा कृषि परिषद् अन्तर्गत मत्स्यपालन एकाइको गठन गरी नेपालमा मत्स्यपालनको शुरुवात गरिएको थियो। यसैगरी राज्यद्वारा

जलचरहरूको महत्त्वलाई मध्यनजर गर्दै वि.सं. २०१७ मा जलचर संरक्षण ऐन लागु गरिएको थियो। वि.सं. २०१७ मा जलीय जीवको संरक्षणको दायित्व प्रदान गर्ने संस्थागत प्रबन्ध गरिएकोमा वि.सं. २०२३ देखि २०२९ सम्म मत्स्यपालन विभागको नेतृत्वमा मत्स्यसम्बन्धी कार्य सञ्चालनमा थिए। तत्पश्चात् मत्स्य क्षेत्रका सरकारी संरचनाहरू कृषि विभागअन्तर्गत रहेकोमा मुलुकको सङ्घीय संरचनाअनुसार वि.सं. २०७५ सालदेखि यी संरचनाहरू पशु सेवा विभागअन्तर्गत रहने व्यवस्था गरिएको छ।

मत्स्यपालनको विकास र विस्तारका लागि विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूको उल्लेख्य भूमिका रहेको छ। ती निकायहरूसमेतको सहयोगमा पोखरीमा मिश्रित तथा एकीकृत मत्स्यपालन, तालमा पिँजडा मत्स्यपालन, रेन्वो ट्राउट मत्स्यपालनलगायतका प्रविधिहरूको विकास भएका छन्। वि.सं. २०५५ देखि पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ बमोजिम मत्स्य बीज उत्पादन तथा आयात नियमनका कार्य हुँदै आएको छ। नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्ले कृषकको आवश्यकताअनुरूप प्रविधिको विकास तथा अनुसन्धान गरी नेपालका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रको हावापानी अनुकूल मत्स्य प्रविधिको विकास गर्न अहम् भूमिका खेलेको छ।

३. वर्तमान स्थिति

नेपालको जलक्षेत्रको रूपमा रहेका नदी, घोल, ताल, धाप, सिँचित धानखेत, नहर, पोखरी, रिजभर्वायर आदिले देशको करिब ५.३ प्रतिशत भाग ओगटेको छ। करिब ४ लाख घर परिवार प्राकृतिक जलाशयहरूबाट माछा समाती जीविकोपार्जन गरिरहेका छन् भने यस्ता जलाशयबाट करिब २१ हजार मेट्रिक टन माछा उत्पादन भई देशको अर्थतन्त्रमा झण्डै वार्षिक १३ अर्ब बराबरको योगदान पुगिरहेको छ।

मत्स्य क्षेत्रको समग्र विकास तथा विस्तार गर्न मत्स्य विकास तथा प्रसारका कार्यक्रमहरू नेपालको संविधानले तोकेको कार्यक्षेत्र तथा अधिकारबमोजिम सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले सञ्चालन गरिरहेका छन्। प्रदेशस्तरका मत्स्य विकास केन्द्रहरू तथा भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्र र स्थानीय तहमा पशु विकास शाखामार्फत मत्स्य विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइरहेका छन्। मत्स्य क्षेत्रको विकासका लागि जनशक्ति उत्पादन, अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रविधि विकासका कार्यमा विभिन्न विश्वविद्यालय तथा नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् संलग्न छन्। केही समय पहिलेदेखि नेपालकै विश्वविद्यालयहरूमा स्नातक तहदेखि नै मत्स्य विज्ञानको अध्ययनसमेत शुरु गरिएको छ। प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्द्वारा मत्स्य विज्ञानको क्षेत्रमा मध्यमस्तरको जनशक्ति उत्पादन गर्ने कार्य थालनी भएको छ। मत्स्यपालनको क्षेत्रमा कार्य गर्ने क्षेत्रीय सञ्जाल 'नेटवर्क फर एक्वाकल्चर सेण्टर इन एसिया प्यासेफिक' मा नेपालसमेत आबद्ध भई मत्स्य प्राविधिकहरूको क्षमता अभिवृद्धि तथा अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय र सहकार्यका कार्यमा केही सहजता प्राप्त भएको छ।

४. अवसर, समस्या तथा चुनौती

४.१ अवसर

नेपालको संविधानले गुणस्तरयुक्त खाद्यमा उपभोक्ताको पहुँचका साथै उपभोक्ताहरूलाई गुणस्तरीय खाद्य वस्तु उपलब्ध गराउने विषयलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको सन्दर्भमा पोषणयुक्त खाद्य उपलब्ध गराउनु राज्यको प्रमुख दायित्व रहेको छ।

जनसङ्ख्या र नागरिकको क्रयशक्तिमा वृद्धि भइरहेको र स्वास्थ्य तथा खानपानसम्बन्धी जनचेतना बढ्दै गएकोले माछाको माग दिनानुदिन बढ्दै गएको छ। जलीय जैविक विविधताले धनी रहेको नेपालका नदी नालामा हालसम्म २३६ प्रजातिका माछाहरू पहिचान भएका छन्। यसमध्ये १६ प्रजातिका माछाहरू नेपालको जलीय वातावरणमा मात्र पाइने भएकाले यस्ता प्रजातिहरू जलीय पर्यटनको दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण छन्। हालसम्म पहिचान भएका प्रजातिहरूमध्ये ११ प्रजातिका माछाहरूमा कृत्रिम प्रजननको अभ्यास सफल र सम्भाव्यताको आधारमा व्यावसायिक पालनका लागि प्रवर्द्धन गर्न उपयुक्त रहेको पाइएको छ। २३ प्रजातिका माछाहरू आगामी दिनमा व्यावसायिक पालनमा ल्याउन सकिने भएकोले जातीय विविधीकरण गरी व्यावसायिक मत्स्यपालनको क्षेत्रलाई थप विस्तार गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ। यस्ता स्थानीय प्रजातिका माछाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रवर्द्धन गरी वैदेशिक मुद्रा आर्जन गर्न सकिने अवसर रहेको छ।

४.२ समस्या तथा चुनौती

(क) कम उत्पादन र उत्पादकत्व: नेपालको मत्स्य क्षेत्रको उत्पादकत्व छिमेकी मुलुकको तुलनामा न्यून रहेको छ। नेपाल जलस्रोतमा धनी देश भएपनि त्यसको साह्रै न्यून अंश मात्र मत्स्यपालनमा उपयोग गरिएको कारण समग्र उत्पादन यथोचित रूपमा बढ्न सकेको छैन। अनुसन्धानबाट उपयुक्त प्रविधि विकास भई सोको विस्तार र उपयोग गर्ने विषयमा कम प्राथमिकता दिइएको र उपलब्ध प्रविधिहरूको प्रयोगसमेत कम भएकोले उत्पादकत्व कम छ। मत्स्य व्यवसायलाई आवश्यक पर्ने परिमाणमा मत्स्यबीज देशभित्रै उत्पादन तथा वितरण गर्न नसकिएकोले उन्नत नश्वको आपूर्तिबाट उत्पादकत्व बढाउन बाधा पुगेको छ।

(ख) आयातको निरन्तरता: माछा तथा मत्स्यजन्य खाद्य वस्तुको बढिरहेको मागको तुलनामा उत्पादन कम भएको कारण उल्लेखनीय परिमाणमा ती वस्तुहरू आयात भइरहेका छन्। कृषिका विभिन्न बालीहरूको व्यावसायिक उत्पादनमा प्रयोग हुने विद्युतको महशुलमा कृषि मिटरको सुविधा रहेको तर मत्स्यपालन व्यवसायलाई उद्योग समूहमा राखिएकोले सो सुविधा प्राप्त भएको छैन र त्यसकारण माछाको उत्पादन लागत बढेको छ। मत्स्य क्षेत्रमा अनुदान, उपकरण र दानाजस्ता उत्पादन सामग्रीमा कम सहूलियतलगायतका कारण छिमेकी मुलुकको

तुलनामा उत्पादन लागत बढ्न गएको छ। माछापालन, मत्स्य प्रशोधन, प्याकेजिङ र गुणस्तर व्यवस्थापनमा प्रविधिको कम प्रयोग, सार्वजनिक लगानीमा न्यूनता र निजी लगानीलाई उचित प्रोत्साहन दिन नसकेकोले अन्य मुलुकको तुलनामा यो क्षेत्र प्रतिस्पर्धी हुन सकेको छैन। त्यसले गर्दा नेपाली कृषक र व्यवसायीहरूलाई यस क्षेत्रप्रति आकर्षित गरी लगानी प्रोत्साहन गर्न कठिनाइ परेको छ। नेपाली बजारमा माग भएका र विदेशमा उत्पादन हुने खाने माछा, माछाको सुकुटी, सौन्दर्य माछा, क्यान फिसलगायत अन्य मत्स्यजन्य पदार्थ उत्पादनमा विविधिकरण गर्न नसकेकोले ती वस्तुहरूमा अन्य मुलुकमै भर पर्नुपरेको छ।

- (ग) माछापालनमा आश्रित जनताहरूको जीविकोपार्जनमा चुनौती: जनसङ्ख्या वृद्धि, प्राकृतिक स्रोतहरूमा अवाञ्छित अतिक्रमण, माछा मार्ने कार्यमा गलत अभ्यास तथा जलवायु परिवर्तनको कारण जलीय तथा मत्स्य जैविक विविधता क्रमशः नष्ट हुँदै जाने जोखिम बढेको। साथै, जल तथा जलीय जीवमा आश्रित समुदाय जस्तै: माझी, मलाह, बोटे, जलारी आदिको क्षमता विकास र उनीहरूको पेसामा सहजीकरणका लागि उचित सेवा/टेवा दिने कार्य गर्न सकिएको छैन। त्यसकारण जीविकोपार्जन र पोषणको लागि मत्स्यजन्य पेसामा आश्रित विपन्न सीमान्तकृत समुदायको जीवन कष्टकर हुँदै गएको छ।
- (घ) उपयुक्त बजार संयन्त्रको अभाव: साना, मझौला तथा ठुला मत्स्यपालक कृषकको लागि उत्पादन सामग्रीको आपूर्ति र माछाको विक्री वितरण गर्ने व्यवस्थित बजार र तिनको संयन्त्र स्थापित नहुनाले कृषक र उपभोक्ता दुवै पक्ष माछाको उपलब्धता, मूल्य र गुणस्तरमा मर्कामा परेका छन्।
- (ङ) रोगको प्रकोप: मत्स्य उत्पादनमा जैविक सुरक्षा र रोगको उपचार गर्ने सेवा प्रदायक कम भएकोले उत्पादनमा हास आउने गरेको छ र यसले स्वच्छ मत्स्य उत्पादन गर्न बाधा पारेको छ।
- (च) कमजोर जनशक्ति र संस्थागत क्षमता: मत्स्यसम्बन्धी पेसामा थोरै मात्र कृषक व्यवसायी संलग्न रहेका बेलामा व्यवस्था गरिएका जनशक्तिले द्रुत गतिमा विकास भइरहेको हालको मत्स्य क्षेत्रको माग र आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्नसक्ने अवस्था छैन। मत्स्य व्यवसायको प्रबर्द्धन, कृषकलाई सेवा/टेवा प्रदान, बजार तथा समग्र मत्स्य शृङ्खलाको गुणस्तर नियमन गर्ने संस्थागत संरचना र क्षमता अपर्याप्त छ।
- यी सबै समस्या तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्ने विषयमा नीतिगत मार्गचित्रको अभावका कारण मत्स्य क्षेत्रका योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कानुनी प्रबन्ध र संरचना निर्माणमा स्पष्टता आउन सकेको छैन। जसले गर्दा समग्र कृषि प्रणालीमा तीव्र विकासको सम्भावना भएको मत्स्य क्षेत्रको क्षमतालाई सही उपयोग गर्न सकिएको छैन।

५. नीतिको आवश्यकता

आम नागरिकको पोषणयुक्त आहारमाथिको पहुँचमा वृद्धि गर्नु राज्यको दायित्व भएको सन्दर्भमा मत्स्यजन्य उत्पादन वृद्धि गरी गुणस्तरीय प्रोटीन र सूक्ष्म पोषण तत्वहरूको उपलब्धता सुनिश्चित गर्न मत्स्य क्षेत्रले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छ। जलस्रोत तथा जलीय जीवहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन, प्रवर्द्धन तथा उपयोगको उपयुक्त व्यवस्था मिलाई जल तथा जलचरमाथि आश्रित समुदायको जीविकोपार्जनलाई सुरक्षित गरेर समतामूलक आर्थिक वृद्धिमा योगदान दिनसमेत स्पष्ट मार्गदर्शन आवश्यक भइसकेको छ। उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने, यस क्षेत्रलाई अन्य मुलुकसँगको तुलनामा प्रतिस्पर्धी बनाई आयात प्रतिस्थापन गर्ने र निर्यातको सम्भावनालाई उपयोग गर्ने काम राष्ट्रिय प्राथमिकताको विषय हो। यसका लागि मत्स्यपालनलाई आवश्यक पर्ने उत्पादन सामग्री, उर्जा, वित्त र बिमालगायतका सेवालाई सहज र सुलभ रूपमा उपलब्ध गराउन, मत्स्यपालन, प्रशोधन र विविधिकरणका प्रक्रियामा प्रविधिको प्रयोगका साथै बजारीकरणलाई व्यवस्थित गर्न स्पष्ट नीतिगत व्यवस्था हुनु जरुरी छ।

यी सबै विषयहरूलाई समाधान गर्न जनशक्ति, संस्थागत प्रबन्ध र क्षमता विकास गर्न तीनै तहका सरकारहरूले संयुक्त र एकीकृत रूपमा प्रयास गर्नसमेत स्पष्ट दिशाबोध हुनु जरुरी छ।

नेपाल सरकारले विश्व पशु स्वास्थ्य सङ्गठन, विश्व व्यापार सङ्गठन, जलवायु परिवर्तन स्रोत केन्द्र (क्लाइमेट चेञ्ज रिसोर्स सेण्टर-सि.सि.आर.सि.), नागोया प्रोटोकललगायतका विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय निकायसँगको साझेदारीबाट फाइदा लिन तथा मत्स्यसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौता कार्यान्वयन गर्नसमेत राष्ट्रिय नीति जरुरी छ। नेपालमा उपलब्ध अपार जलभण्डार, विविधतायुक्त भौगोलिक अवस्था, स्रोत साधनको उपलब्धताको अवस्थालाई जलीय जीवहरूको संरक्षण, उत्पादन, उपयोग, प्रवर्द्धन तथा व्यावसायिकरणका लागि उपयोग गर्नसमेत राष्ट्रिय मत्स्य विकास नीतिको आवश्यकता छ।

६. दूरदृष्टि

पोषण सुरक्षा, रोजगारी वृद्धि र समतामूलक आर्थिक समृद्धिमा योगदान दिने दिगो, प्रतिस्पर्धी, नाफामूलक र वातावरणमैत्री मत्स्य क्षेत्र।

७. लक्ष्य

मत्स्य क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, व्यावसायिकरण र क्षेत्र विस्तार गर्दै राष्ट्रलाई माछामा आत्मनिर्भर बनाउने तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने।

८. उद्देश्यहरू

यो नीतिको उद्देश्यहरू देहायबमोजिमका रहेका छन्:

- ८.१ माछालगायत जलीय जीवहरूको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गरी यसलाई रोजगारी, जीविकोपार्जन तथा पोषण सुरक्षाको महत्त्वपूर्ण माध्यमको रूपमा विकास गर्ने ।
- ८.२ मत्स्यजन्य मूल्य श्रृङ्खलाको सुधारमार्फत यसलाई व्यावसायिक, प्रतिस्पर्धी र नाफामूलक क्षेत्रको रूपमा विकास गरी मत्स्यजन्य उत्पादनमा देशलाई आत्मनिर्भर बनाउने तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने ।
- ८.३ जलीय जैविक विविधता, वातावरण, बासस्थान तथा स्थानीय जलीय जीवहरूको संरक्षण, प्रवर्द्धन र समुचित उपयोग गर्दै मत्स्य क्षेत्रको दिगो विकास गर्ने ।
- ८.४ मत्स्य क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, व्यावसायिकरण तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि र दिगो विकासका लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको सहकार्य तथा समन्वयमा सहज, सुदृढ र उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने ।

९. नीति र रणनीति

उल्लिखित लक्ष्य र उद्देश्यहरू प्राप्त गर्नको लागि देहायबमोजिमका नीति तथा रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछन्:

उद्देश्य नं. १. “माछालगायत जलीय जीवहरूको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गरी यसलाई रोजगारी, जीविकोपार्जन तथा पोषण सुरक्षाको महत्त्वपूर्ण माध्यमको रूपमा विकास गर्ने”

उद्देश्यबमोजिमका नीति र रणनीतिहरू:

नीति ९.१ पोखरी, घोल, तालतलैया, रिजभ्वार, सिमक्षेत्र, सिञ्चित धानखेत, दह, सिँचाइ नहरहरू लगायतका उपलब्ध जलस्रोतहरूलाई प्रभावकारी उपयोग गर्दै मत्स्यपालनको क्षेत्र विस्तार गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.१.१ घोल तथा सिमसार क्षेत्रहरूलाई मत्स्यपालनका लागि उपयोगी बनाउन व्यावसायिक योजनासहित वित्तीय प्रोत्साहन तथा प्राविधिक सेवा/टेवा उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिनेछ।
- ९.१.२ सिँचाइ नहर, पानी सङ्कलन गरिएका जलाशय (संरचनामा असर नगर्ने गरी) तथा प्रयोगमा नआएका सार्वजनिक जलक्षेत्रहरूको खोजी, विकास, विस्तार, पुनर्निर्माण तथा बाह्य अतिक्रमणबाट तिनलाई सुरक्षित बनाई मत्स्यपालनमा उपयोग गरिनेछ।
- ९.१.३ विद्यमान सार्वजनिक तलाउ पोखरीहरूको मर्मत सम्भार तथा नयाँ पोखरीहरू निर्माण गर्न किसान, उद्यमी तथा सार्वजनिक निकायहरूलाई उचित प्राविधिक सेवा/टेवा तथा वित्तीय प्रोत्साहनसहित उत्प्रेरित गरिनेछ।

- ९.१.४ ठुला सिँचाइ आयोजना र जलविद्युतलगायत अन्य संरचना निर्माण गरी जलस्रोतको उपयोग गर्दा मत्स्यसम्बन्धी निकायको सहकार्यमा मत्स्य तथा मत्स्यबीज उत्पादन गर्ने योजना तथा कार्यक्रम निर्धारण गरिनेछ। यससम्बन्धी संस्थागत संयन्त्रको गठन गरिनेछ।
- ९.१.५ माछा उत्पादन तथा उपभोगको स्तर न्यून भएका पहाडी तथा उच्च पहाडी भेगमा सम्भाव्यताको आधारमा मत्स्यपालन विस्तार गरी भौगोलिक तथा क्षेत्रीय सन्तुलन कायम गरिनेछ।
- ९.१.६ ती भेगमा प्राकृतिक जलाशयको खोजी, नयाँ माछा पोखरीको निर्माण र सम्भाव्य बजार पहिचान गरी माछा तथा माछाजन्य पदार्थहरूको भण्डार तथा बिक्री केन्द्रको स्थापना गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ। माछा उपभोगको महत्त्वबारे जनचेतना अभिवृद्धि गरी माछा उपभोग गर्ने बानीको विकास गर्न रणनीतिक उपायहरू अपनाइनेछ।
- ९.१.७ ठुला मत्स्य पोखरी निर्माण गर्न सम्भव नहुने क्षेत्रमा करेसा पोखरी निर्माणलाई व्यापकता दिइनेछ।

नीति ९.२ स्थानीय जलक्षेत्रमा परम्परादेखि नै माछापालन गरी जीविकोपार्जन गर्ने समुदाय सुहाउँदो प्रविधि उपलब्ध गराई तिनलाई व्यावसायिक रूपान्तरण गर्न जोड दिइनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.२.१ मत्स्य उत्पादनबाट स्थानीय जलक्षेत्रमा आफ्नो जीविकोपार्जन गरिरहेका साथै नदी किनारमा बसोबास गर्ने समुदायलाई आय आर्जन वृद्धि गर्नका लागि उपयुक्त प्रविधिहरूमा उनीहरूको पहुँचमा वृद्धि गरिनेछ।
- ९.२.२ पिँजडा (केज), इन्क्लोजर (पेन) तथा पोखरीमा मत्स्यपालन गर्न सोही जलक्षेत्रमा आश्रित समुदायहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। स्थानीयस्तरमा गुणस्तरीय मत्स्यबीज उत्पादन हुने व्यवस्था मिलाइनेछ।
- ९.२.३ मत्स्यपालन तथा मत्स्यकीबाट बढी प्रतिफल हासिल गर्न जल तथा जमिनको सही उपयोग बारे तिनको सक्षमता बढाउने व्यवस्था गरिनेछ।
- ९.२.४ मत्स्यपालनबाट जीविकोपार्जन गरिरहेका समुदायलाई संगठित गर्दै बजारीकरणका संरचना निर्माण र दक्षता वृद्धि गरी यस पेसालाई नाफामूलक व्यवसायको रूपमा रूपान्तरण गरिनेछ।

नीति ९.३ मत्स्यपालन विविधिकरणलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.३.१ पूर्वसावधानीको सिद्धान्त (प्रिकसनरी प्रिन्सिपल) तथा वैज्ञानिक जोखिम विश्लेषणबाट उपयुक्त, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्को अनुसन्धानबाट सिफारिस स्थानीय तथा आयात गरिएका माछाका प्रजातिहरू सम्मिलित विविधतायुक्त मत्स्यपालनको विकास गरिनेछ।
- ९.३.२ नेपालमा हुने विभिन्न माछाको वर्गीकरण गर्दै उच्च मूल्यका माछालाई उत्पादन प्रशोधन र बजारीकरणमा प्राथमिकता दिइनेछ। त्यस्ता माछालाई निर्यात गर्ने विषयमासमेत जोड दिइनेछ।
- ९.३.३ घोड्डी, सिपी, झिङ्गे माछा, गङ्गटा, भ्यागुता, मखना, सिङ्गाडा, कमलजस्ता जलीय जीव तथा सिमसाग, हरहचजस्ता वनस्पतिलाई पहिचान गरी अनुसन्धानबाट प्रमाणित संरक्षण, प्रवर्द्धन, व्यवस्थापन तथा सन्तुलित पालन पद्धतिलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। यस्ता मत्स्यजन्य खाद्य पदार्थको उपभोग बढाउन जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- ९.३.४ निजी तथा सरकारी फार्महरूको उत्पादकत्व तथा आम्दानीमा वृद्धि ल्याउन पशुपन्छीपालन तथा बालीजन्य उत्पादनसँग मत्स्यपालनसमेत एकीकृत गरिने प्रणालीलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।
- ९.३.५ पोखरी तथा जलाशयमा उपयुक्त वैकल्पिक प्रजातिहरूको प्रयोगका लागि मत्स्य प्रजनन, ह्याचरी, बीज उत्पादन तथा माछा उत्पादनमा अनुसन्धान र प्रविधि विकास गरिनेछ।

नीति ९.४ मत्स्य पर्यटनलाई सहयोग पुऱ्याउन मनोरञ्जनजन्य मत्स्यपालनलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.४.१ पर्यटकीय क्षेत्रहरूमा विभिन्न स्थानीय तथा आयात गरिएका प्रजातिका माछाको व्यावसायिक पालनलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ।
- ९.४.२ स्थानीय सौन्दर्य माछाको प्रवर्द्धनका लागि मत्स्य पार्क, मत्स्य सङ्ग्रहालय तथा मौलिक मत्स्य कला संस्कृति झल्किने संरचना निर्माण गरी तिनको प्रवर्द्धन गरिनेछ।
- ९.४.३ मत्स्य विकासलाई कृषि पर्यटनको महत्त्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकास गर्न सार्वजनिक, निजी तथा अन्य निकायको सहयोग तथा समन्वयमा जलाशयहरूमा मत्स्य विनोद तथा मनोरञ्जनात्मक कार्यको प्रवर्द्धन गरिनेछ। तोकिएको खोला, नाला, पोखरी, ताल,

सिमसार वा अन्य जलाशयमा पर्यटकको मनोरञ्जनका लागि निश्चित मापदण्ड तयार गरी माछा मार्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।

- ९.४.४ मत्स्यपालनबाट जीविकोपार्जन गर्ने समुदायको कला, संस्कृति तथा स्थान विशेषका मत्स्य तथा मत्स्यजन्य परिकारलाई मत्स्य पर्यटनका कार्यमा समावेश गरिनेछ।
- ९.४.५ माछा व्यवसायको परम्परागत प्रविधि, सीप र जीवन शैली झल्कने सङ्ग्रहालय तथा फिस पार्क स्थापना गरी मत्स्य पर्यटन प्रवर्द्धन गरिनेछ।

नीति ९.५ जलवायु परिवर्तन तथा विभिन्न कारणबाट हुने विपद्बाट हुने क्षति न्यूनीकरण गरी माछामा आश्रित समुदाय तथा मत्स्य कृषकको हित हुने व्यवस्था गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.५.१ बाढी, पहिरो, जलवायु परिवर्तन तथा काबु बाहिरका परिस्थितिबाट उत्पन्न हुने प्रतिकूल असरहरूलाई न्यूनीकरण गर्न विमालगायतका जोखिम व्यवस्थापनका उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ।
- ९.५.२ जलवायु परिवर्तनको असरलाई सम्बोधन गर्ने गरी मत्स्यपालन तथा प्राकृतिक मत्स्य क्रियाकलापसम्बन्धी अनुसन्धानबाट प्राप्त नतिजाहरूलाई कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।
- ९.५.३ विपद्सम्बन्धी स्थान विशेष आधारित पूर्व सूचना प्रणालीको विकास गरी स्थानीय तहसम्म पुग्ने संयन्त्रको स्थापना गरिनेछ।
- ९.५.४ जलवायु परिवर्तनको प्रभावबाट सिर्जना हुने अवसरहरूलाई उपयोग गर्न उपयुक्त भौगोलिक क्षेत्रमा उत्पादन हुने माछाहरूको व्यावसायिक खेतीको सम्भाव्यता अध्ययन गरी सोको विस्तार गरिनेछ।

नीति ९.६ चिसोपानीमा पालन गरिने मत्स्य र जलचरको क्षेत्र विस्तार तथा उत्पादन प्रविधि र असल व्यवस्थापन पद्धतिको विकास गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.६.१ चिसोपानीमा हुने माछा तथा जलचरको बीज, दाना उत्पादन र व्यवस्थापनको क्षेत्रमा सुधार गरिनेछ।
- ९.६.२ पानीको स्रोतको उपयोगिता र आर्थिक नाफा बढाउन उपयुक्त उच्च मूल्यका चिसो पानीमा हुने प्रजातिको खोजी, अनुसन्धान तथा परीक्षण गरिनेछ।
- ९.६.३ चिसोपानीमा हुने माछा तथा जलचर पालनमा असल अभ्यास, रोग व्यवस्थापन, आनुवांशिक स्रोत संरक्षणमा जोड दिइनेछ।

उद्देश्य नं. २. “मत्स्यजन्य मूल्य शृङ्खलाको सुधारमार्फत यसलाई व्यावसायिक, प्रतिस्पर्धी र नाफामूलक क्षेत्रको रूपमा विकास गरी मत्स्यजन्य उत्पादनमा देशलाई आत्मनिर्भर बनाउने तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने” उद्देश्यबमोजिमका नीति र रणनीतिहरू:

नीति ९.७ उचित प्रविधिको प्रयोग, असल अभ्यास र गुणस्तरीय उत्पादन सामग्रीहरूको प्रभावकारी उपयोग गर्दै सन्तुलित र सघन मत्स्यपालनलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.७.१ माछा क्षेत्रमा फार्म टु फ्याक्ट्री तथा फ्याक्ट्री टु कञ्जुमर अवधारणाबमोजिम मूल्य शृङ्खला स्थापित गर्न माछा प्रशोधन उद्योग, उत्पादन विविधिकरण, प्रविधि विकास र लगानीकर्ताको लागि आकर्षक प्याकेज बनाई सोको कार्यान्वयन गरिनेछ।
- ९.७.२ कार्प तथा अन्य जलचरहरूको मूल नस्लको सङ्ग्रह, माउ माछा बैङ्क तथा मत्स्य प्रजनन केन्द्र स्थापना गरी गुणस्तरीय मत्स्यबीजको उपलब्धतालाई सुनिश्चित गरिनेछ। यस्ता केन्द्रहरूमा गुणस्तरीय बीज तथा माउ माछा उत्पादन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ। गुणस्तरीय मत्स्य बीज उत्पादन गर्न स्वीकृति प्राप्त निजी ह्याचरीहरूलाई यस्ता बीज वितरण गरिनेछ। बीज उत्पादन तथा वितरणमा संलग्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ।
- ९.७.३ स्थानीयस्तरमा उपलब्ध हुने र कम खर्चमा दाना तयार गर्न सकिने कच्चा पदार्थ बारे अनुसन्धान गरी प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाइनुका साथै निजी क्षेत्रका उद्यमीहरूलाई मत्स्य दाना उद्योग खोल्न प्रोत्साहन गरिनेछ। स्थानीय जात तथा झिङ्गे माछापालनलाई प्रोत्साहन गरी फिसमिल उद्योग स्थापना गर्नसमेत सहूलियत प्रदान गरिनेछ।
- ९.७.४ गुणस्तरीय उत्पादन सामग्रीको उपलब्धता सुनिश्चित गराउन मत्स्यबीज तथा दाना प्रमाणीकरणको व्यवस्था लागु गरिनेछ।
- ९.७.५ स्थान विशेषमा परीक्षण गरिएका लागत प्रभावी मत्स्यपालन प्रविधि र असल अभ्यासलाई अवलम्बन गरी दिगो तथा सघन मत्स्यपालन प्रणालीलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ।
- ९.७.६ मत्स्य तथा मत्स्यबीजको व्यावसायिक उत्पादनका लागि सम्भाव्य स्थलहरूमा अत्याधुनिक मत्स्य फार्म स्थापना गर्न कृषक तथा उद्यमीहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।

- ९.७.७ नयाँ निजी फार्म दर्ता गर्नुअघि तथा स्थापना भइसकेका निजी तथा सरकारी फार्महरूमा मत्स्यपालन असल अभ्यासलाई अनिवार्य गर्ने गरी मत्स्यपालन मापदण्ड तर्जुमा गरी लागु गरिनेछ।
- ९.७.८ मत्स्य बीज उत्पादन तथा वितरणमा संलग्न कृषक, व्यवसायी, संघ संस्थाहरूलाई अनिवार्य रूपमा दर्ता गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था गरिनेछ।

नीति ९.८ मत्स्य व्यवसायमा निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षित गर्नुका साथै मत्स्यकी तथा मत्स्यपालन परियोजनामार्फत महिला तथा युवाहरूलाई रोजगारीको अवसर सिर्जना गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.८.१ सहूलियत ब्याजदर, बिमा व्यवस्था, कर छुट, विद्युतको उपयोगमा छुटजस्ता सहूलियतको व्यवस्था गरी निजी क्षेत्रको लगानीलाई मत्स्य क्षेत्रमा प्रोत्साहन गरिनेछ।
- ९.८.२ व्यवसायिक माछा फार्म, ह्याचरी तथा नर्सरी स्थापना, दाना उद्योग, औजार तथा उपकरणहरूको उत्पादन, बजारीकरण, प्रशोधन आदिमा निजी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन गर्नुका साथै निजी, सार्वजनिक तथा समुदायको साझेदारीलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ।
- ९.८.३ मत्स्य, मत्स्यजन्य पदार्थ, सौन्दर्य माछा तथा जलीय वनस्पतिहरूको निर्यात गर्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गरिनेछ।
- ९.८.४ सौन्दर्य मत्स्यपालन, करेसा पोखरीमा मत्स्यपालन, ह्याचरी सञ्चालन तथा बीज उत्पादन, प्रशोधन, प्याकेजिङ तथा बजारीकरणसम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि गरी युवा तथा महिलाहरूलाई सशक्त बनाइनेछ।
- ९.८.५ युवाहरूलाई मत्स्यपालनमा लगानी वृद्धिको लागि आकर्षित गर्न युवा तथा महिला लक्षित विशेष कार्यक्रम सञ्चालन र तिनको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ।

नीति ९.९ देशभित्र माछाको बढ्दो माग धान्न सिर्जना भएको आंशिक परनिर्भरताको अन्त्य गरी देशलाई माछामा आत्मनिर्भर बनाउनुका साथै मत्स्य बजारीकरण प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.९.१ देशभित्र विभिन्न सिजनमा हुने माछाको माग, आन्तरिक उत्पादन, बजार तथा आपूर्ति प्रणाली, मूल्यको अवस्था, आयातीत वस्तुको परिमाण, मूल्य प्रवृत्ति आदिको नियमित जानकारी लिने व्यवस्था मिलाइनेछ।

- ९.९.२ उक्त सूचनाको आधारमा प्रादेशिक र स्थानीय तहगत रूपमा उत्पादन योजना र बजारीकरणको व्यवस्था गरी उत्पादनको बजार र मूल्य सुनिश्चितता गरिनेछ। बजार प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने कानून र मापदण्ड तयार गरी सोको प्रभावकारी नियमन गरिनेछ।
- ९.९.३ स्थानीय, प्रदेश र संघीय तहका मत्स्यजन्य वस्तुको बजारहरूको विकास र विस्तार गरिनेछ। सबै तहका बजारहरूलाई राष्ट्रिय सञ्जालमा जोडिने व्यवस्था मिलाइनेछ। उत्पादक, व्यापारी, उपभोक्ताको हितलाई ध्यानमा राखी उत्पादित वस्तुलाई देशको जुनसुकै स्थानमा बिनारोकतोक विक्रीवितरण तथा उपभोग गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।
- ९.९.४ उत्पादन वृद्धि गर्न उत्प्रेरित गर्नुपर्ने, मूल्यमा प्रतिस्पर्द्धात्मकता वृद्धि गर्नुपर्ने, निकासीलाई प्रबर्द्धन गर्नुपर्ने र कुनै खास क्षेत्र, समुदायमा ती वस्तुहरूलाई प्रबर्द्धन गर्नुपर्ने अवस्थामा उत्पादनमा अनुदान दिने रणनीतिक उपायसमेत अपनाइनेछ। सबै प्रकारका अनुदानहरू संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट दोहोरो नपर्ने गरी समन्वयात्मक ढङ्गले उपलब्ध गराइनेछ।
- ९.९.५ माछाको आयात निरुत्साहन गर्न आयातीत माछाको गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने व्यवस्थित प्रणाली स्थापना गरिनेछ।
- ९.९.६ माछालाई लामो समय भण्डारण गर्न सकिने गरी उपयुक्त संयन्त्रमार्फत कोल्ड स्टोर तथा प्रशोधन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ। उत्पादन सहकारीहरूको बजार प्रबर्द्धनका सीप तथा क्षमता वृद्धि गरी सम्भव भएका ठाउँमा कम्पनी मोडलमार्फत मत्स्यजन्य वस्तुहरूको बजार तथा मूल्य सुनिश्चितता गरिनेछ। बजारीकरणमा काम गर्ने निजी मध्यस्थकर्तालाई स्थानीय तह वा प्रदेशमा दर्ता गर्ने व्यवस्था गरी उनीहरूको कार्य र अतिरिक्त नाफालाई नियमन र व्यवस्थित गरिनेछ।
- ९.९.७ सम्भाव्यताका आधारमा कृषि वस्तुहरूको डिजिटल बजारलगायतका प्रविधिहरूको प्रयोग गरी बजारीकरणमा बिचौलियाको अवाञ्छित प्रभाव न्यूनीकरण गरिनेछ। यी कार्यका लागि बजारीकरणको अध्ययन, नियमन तथा प्रबर्द्धनमा आवश्यक संस्थागत तथा संरचनागत सुधारसमेत गरिनेछ।
- ९.९.८ मत्स्यजन्य उत्पादनको निर्यात बजार पहिचान गरी ती बजारले माग गरेको परिमाण, नियमितता र गुणस्तर अनुसारको उत्पादन, ग्रेडिङ्ग, प्रशोधन, प्याकेजिङ, लेबलिङ र ब्राण्डिङ गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।
- ९.९.९ उत्पादनदेखि सो उपरान्तका कार्यहरूमा गुणस्तर निर्धारण, नियन्त्रण र नियमन गरिनेछ। निर्यात प्रबर्द्धनका लागि विशेष संस्थागत सुधार, कानुनी व्यवस्था तथा नियमनको

सघनतामा वृद्धि गरिनेछ। निर्यात बजार र ती देशहरूसँगको व्यापार सम्झौता, वार्ता र व्यापार सीपको लागि राष्ट्रिय क्षमता विकास गरिनेछ।

- ९.९.१० मत्स्यजन्य उत्पादनमा स्वच्छता तथा गुणस्तरको विश्वसनीयता कायम गरी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार प्रवर्द्धन सहजीकरण कार्यलाई प्रभावकारी बनाइनेछ। आयात निर्यात निरीक्षण एवं प्रमाणीकरण पद्धति विकास गरी लागु गरिनेछ।

नीति ९.१० विक्री गरिने माछाको गुणस्तर कायम, क्षति न्यूनीकरण तथा मूल्य अभिवृद्धिका लागि उपयुक्त प्रशोधन तथा प्याकेजिङ्ग प्रविधिको विकास गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.१०.१ उत्पादनपश्चातको वस्तु व्यवस्थापन तथा बजारीकरणका लागि चिस्यान केन्द्र, चिस्याउने यन्त्र, रेफ्रिजरेटेड तथा इन्सुलेटेड भ्यान र स्वच्छ बजारजस्ता सुविधाहरूको उपलब्धतामा वृद्धि गरिनेछ।
- ९.१०.२ खाद्य गुणस्तर र सुरक्षा नियमावलीहरूको अनुपालनमा सुविधा र प्रोत्साहन प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिनेछ।
- ९.१०.३ महिला तथा स्वयंसेवी समूहको अगुवाइमा परम्परागत खाद्य प्रशोधन प्रक्रियालगायत खाद्य गुणस्तर बढाउने गतिविधिहरूलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ।
- ९.१०.४ निर्यातउन्मुख प्रशोधन तथा खाद्य गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहन गर्न उत्पादन पश्चातका क्रियाकलाप तथा प्रशोधनमा अत्याधुनिक प्रविधि लागु गरिनेछ।
- ९.१०.५ माछा तथा उच्च गुणस्तरीय मत्स्यजन्य उत्पादनको आयात, ढुवानी, ह्याण्डलिङ्ग तथा भण्डारण गर्दा अपनाउनुपर्ने मापदण्ड तथा निर्देशिका तयार गरी लागु गरिनेछ। प्रयोगशाला सुविधा तथा तालिम उपलब्ध गराई खाद्यपदार्थमा संसर्ग तथा सङ्क्रमण निषेध प्रणालीलाई सुधार गरिनेछ।
- ९.१०.६ मत्स्य क्षेत्रलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारसँग आबद्ध गर्न प्राङ्गारिक उत्पादन र सोको बजार पहुँच बढाइने छ। यसको लागि अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिनुका साथै सूचना पद्धतियुक्त आधुनिक बजार विकास गरिनेछ।

उद्देश्य नं. ३. “जलीय जैविक विविधता, वातावरण, बासस्थान तथा स्थानीय जलीय जीवहरूको संरक्षण, प्रवर्द्धन र समुचित उपयोग गर्दै मत्स्य क्षेत्रको दिगो विकास गर्ने” उद्देश्यबमोजिमका नीति र रणनीतिहरू

नीति ९.११ जलीय जीवलाई हानी पुऱ्याउने जोखिमपूर्ण अभ्यासहरूको न्यूनीकरण गर्दै प्राकृतिक जैविक पद्धति, जलीय जैविक विविधता तथा वासस्थानको संरक्षण गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.११.१ सहरी तथा औद्योगिक हानिकारक वस्तुहरूलाई सोझै नदीनालामा फाल्ने कार्यमा रोक लगाइनेछ र बालीको लागि प्रयोग गरिने विषादी तथा हानिकारक रासायनिक पदार्थलाई नदी तथा जलाशयहरूमा फाल्ने कार्यमासमेत बन्देज लगाई त्यस्ता कार्यलाई नियन्त्रण गरिनेछ।
- ९.११.२ बाढी नियन्त्रण, सिँचाइ, जलविद्युत तथा फोहरमैला, कृषि, उद्योग, सडक र सहरी विकाससम्बन्धी परियोजनाहरूबाट माछाको वासस्थानलाई हुन सक्ने जोखिम न्यूनीकरणका लागि उपयुक्त उपायहरू अपनाइनेछ।
- ९.११.३ गैरकानुनी तथा माछा पोखरीमा विष हाल्ने, करेण्ट लगाउने, विष्फोटक वस्तु हाल्नेलगायतका अव्यवस्थित तरिकाले माछा मार्ने कार्यहरू निरुत्साहन तथा नियन्त्रण गरिनेछ।
- ९.११.४ मत्स्यपालनको सम्भावना बोकेका क्षेत्रमा वैज्ञानिक अभ्यासहरूको अनुसरण गर्दै उपयुक्त स्थान वा सिमसार क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण माछा प्रजातिहरूको पालन तथा संरक्षण गरिनेछ।
- ९.११.५ जलीय जीवहरूको प्राकृतिक वासस्थान, आवागमन र बसाइँ सराइ गरी प्रजनन गर्ने प्राकृतिक प्रक्रियामा हानी नोक्सानी हुनबाट जोगाउनको लागि भौतिक संरचना निर्माण, अवैधानिक रूपमा माछा मार्ने अभ्यास र नदीजन्य वस्तुको अवैज्ञानिक दोहनलगायतका क्रियाकलापहरू हुन नदिने व्यवस्था गरिनेछ।
- ९.११.६ नदीहरूमा स्थायी प्रकृतिका संरचना निर्माण गर्दा जलीय जीवहरूको फिस ल्याडरलगायतका बसाइँसराइमैत्री संरचना निर्माण गरिनेछ।

नीति ९.१२ माछामा आश्रित समुदायहरूको हित संरक्षण गर्दै स्थानीय समुदायसमेतको सहभागितामार्फत जलीय जैविक विविधता, वासस्थान तथा स्थानीय जलीय जीवहरूको संरक्षण, प्रवर्द्धन र समुचित उपयोग गर्ने प्रबन्ध गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.१२.१ विभिन्न जलस्रोतमा उपलब्ध हुने मत्स्य स्रोतको व्यवस्थापनमा माछामा आश्रित समुदायहरूलाई सक्रिय सहभागी गराउनका लागि आकर्षित गरिनेछ।

- ९.१२.२ समुदायको जीविकोपार्जन तथा जैविक सन्तुलनलाई सुरक्षित राख्दै उपलब्ध जलाशयहरूमा मत्स्यपालन गर्नका लागि खुला जलक्षेत्रमा सहव्यवस्थापनको वातावरण सिर्जना गरिनेछ।
- ९.१२.३ नदीमा उपलब्ध स्रोत अभिवृद्धि गराई स्थानीय माछाको सञ्चिति बढाउन तथा जलीय जैविक विविधता कायम गर्न प्राकृतिक जैविक पद्धतिको संरक्षण गरिनेछ।
- ९.१२.४ रैथाने माछाका जातहरू पहिचान गरी संरक्षण, प्रवर्द्धन, व्यवस्थापन तथा दिगो विकास गरी सन्तुलित उपयोग गरिनेछ।
- ९.१२.५ माछाको स्थानीय प्रजातिको बौद्धिक सम्पत्ति (भौगोलिक सङ्केत) संरक्षण गरी व्यवसायीकरण र निर्यात प्रवर्द्धन गरिनेछ।
- ९.१२.६ नदीका उपयुक्त स्थानहरूमा मत्स्य आनुवंशिक संरक्षणका लागि बासस्थानको स्थापना, संरक्षण र सम्वर्द्धन गरी स्थानीय लोपोन्मुख जातका माछाका भुराहरू छोडेर (रेञ्जिङ्ग) माछाको सञ्चिति (फिस स्टक) बढाइनेछ।
- ९.१२.७ माछामा आश्रित समुदायको जीवनस्तर उकास्नको लागि वैकल्पिक उपायहरूको खोजी गरिनेछ। बाँध, जलाशयलगायत अन्य भौतिक निर्माणको कारण विस्थापित हुने मत्स्य आश्रित परिवारहरूको पुनर्स्थापनासम्बन्धी काम निर्माण कार्यभन्दा अगाडि नै योजनाबद्ध ढङ्गले गरिनेछ।
- ९.१२.८ जलचरहरूको बासस्थान र जलीय जीवको विविधता कायम राख्न स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान तथा सीपलाई संरक्षण र उपयोग गरिनुका साथै आनुवंशिक स्रोतसँग सम्बन्धित परम्परागत ज्ञानको संरक्षणका र लाभको बाँडफाँट सुनिश्चित गरिनेछ।
- ९.१२.९ माछा मारी जीविकोपार्जन गर्ने समुदायलाई स्थानीय माछाको महत्त्व तथा मार्ने माछाको उपयुक्त आकार (क्याच साइज) र समय तथा ब्रिडिङ्ग ग्राउण्डको बारेमा सम्पर्क समूह बनाई तिनलाई मत्स्य जैविक विविधतासम्बन्धी तालिम दिने व्यवस्था गरिनेछ।
- ९.१२.१० नेपालको स्थानीय जातका मत्स्य आनुवंशिक संरक्षणका लागि जिन बैङ्क तथा परस्थानीय (एक्स सिटु) संरक्षणलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।
- ९.१२.११ स्थानीय स्रोत विशेषसँग सम्बन्धित जिम्मेवार मत्स्यकीसम्बन्धी आचारसंहिता तयार गरी लागु गरिनेछ।

उद्देश्य नं. ४. “मत्स्य क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, व्यावसायिकरण, प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि र दिगो विकासका लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको सहकार्य तथा समन्वयमा सहज, सुदृढ र उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने” उद्देश्यबमोजिमका नीति र रणनीतिहरू:

नीति ९.१३ मत्स्य क्षेत्रको व्यवस्थापन, नियमन, विकास, अनुसन्धान, प्रसार तथा शिक्षामा संलग्न निकायहरूलाई सुदृढ बनाइनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.१३.१ राष्ट्रियस्तरमा मत्स्यसम्बन्धी कार्यमा समन्वय तथा सहयोग पुऱ्याउन कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत एक संयन्त्र बनाई अनुसन्धान, प्रसार तथा शिक्षा क्षेत्रको कार्यगत सम्बन्धलाई सुदृढ बनाइनेछ।
- ९.१३.२ अनुसन्धानलाई मत्स्यजन्य मूल्य शृङ्खलामा देखापर्ने समस्या केन्द्रित बनाउन मत्स्य अनुसन्धान प्रणालीलाई पुनर्संरचना गरिनेछ।
- ९.१३.३ अनुसन्धान, शिक्षा र प्रसारका कार्यलाई एकीकृत रूपमा सञ्चालन गर्न ठोस कार्ययोजना निर्माण गरी सोबमोजिम कार्य सञ्चालन गरिनेछ।
- ९.१३.४ मत्स्य प्रविधिको प्रसार कार्यमा कृषक समूह तथा सहकारीहरूलाई प्रमुख माध्यम बनाइनेछ। निजी रूपमा सञ्चालित उत्पादनका साधन आपूर्तिकर्ताहरूलाईसमेत उचित स्तरको प्रसार कार्यमा लगाई तिनको अनुगमन र नियमन कार्य गरिनेछ। स्थानीय तहहरूले आवश्यकताअनुसार करार पद्धतिमार्फत समेत प्रसारका कार्य गराइनेछ। मत्स्य प्रविधि प्रसारमा सूचना प्रविधि तथा आम सञ्चार माध्यमको उपयोग गरिनेछ।
- ९.१३.५ सरकारी तथा निजी क्षेत्रका पेसागत संघ सङ्गठन, उद्योग, कृषक समूह, सहकारी आदिसँग समेत मत्स्य क्षेत्र सुधारको लागि समन्वयको व्यवस्था मिलाइनेछ।
- ९.१३.६ मत्स्य विकासको आवश्यकता तथा सम्भावना, कृषक तथा यस पेसामा आश्रित समुदायको आवश्यकता तथा समस्या र मत्स्य क्षेत्रका चुनौतीहरूलाई सम्बोधन हुने गरी अनुसन्धानका कार्यक्रमहरू तय गरिनेछ।
- ९.१३.७ तत्काल प्रयोगमा आउने क्रियागत अनुसन्धान (एक्सन रिसर्च) लाई प्राथमिकता दिई उत्पादन प्रविधि तथा असल व्यवस्थापन प्रविधिको विकास गरिनेछ।
- ९.१३.८ प्रविधि प्रयोग गर्ने बहुसरोकारवालाहरूलाई समस्याहरूको पहिचानमा संलग्न गराई अनुसन्धानका विषयहरू छनौट गरिनेछ।
- ९.१३.९ खाने माछा तथा मत्स्य भुराको बढ्दो माग अनुरूप मत्स्य क्षेत्रको व्यावसायिकरण र सहज मत्स्य बीज उत्पादन तथा प्राविधिक टेवा पहुँचको लागि प्रत्येक प्रदेशमा प्रादेशिकस्तरको मत्स्य स्रोत केन्द्रको स्थापना गरिनेछ।

नीति ९.१४ मत्स्यपालन क्षेत्रसँग सम्बद्ध निकायहरूबीच समन्वय कायम गरी मत्स्य क्षेत्रको संरक्षण, प्रबर्द्धन र दिगो व्यवस्थापन गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.१४.१ माछा तथा जङ्गली जीवजन्तु एवं जैविक विविधताको संरक्षणका जिम्मेवार निकाय वन तथा वातावरण मन्त्रालयसँगको समन्वयमा रैथाने, दुर्लभ र लोपोन्मुख माछा प्रजातिको संरक्षण मिचाहा प्रजातिहरूको रोकथाम र नियन्त्रणमा प्राथमिकता दिइनेछ।
- ९.१४.२ ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालयसँगको समन्वयमा प्राकृतिक जलस्रोतको उपयोग गरी ठुला जलविद्युत आयोजना र सिँचाइ आयोजना सञ्चालन गर्दा संरचनाको सञ्चालनमा असर नपर्ने किसिमको जलाशयको विस्तार गरी मत्स्यपालन, प्रजनन र उत्पादन वृद्धि गर्न जोड दिइनेछ।
- ९.१४.३ मत्स्य क्षेत्र विकासको गतिलाई तीव्रता प्रदान गर्न विकास, प्रसार, अनुसन्धान, शिक्षा, तालिम तथा प्रयोगशाला लगायतका निकायहरूको साङ्गठनिक पुनर्संरचना गरी तिनीहरूको कार्यक्षेत्र, भूमिका, जिम्मेवारी तथा अधिकारहरू स्पष्ट रूपमा किटान गरिनेछ।
- ९.१४.४ ती संस्थाहरूका कार्यपद्धतिलाई वैज्ञानिक ढङ्गले सुधार गर्दै मत्स्य क्षेत्रमा तिनलाई परिणाममुखी बनाउनेतर्फ आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ।
- ९.१४.५ उत्पादन प्रविधि र असल व्यवस्थापन प्रविधिको विकासका लागि प्रयोगशालालगायतको आवश्यक भौतिक संरचनाको सुधार गरिनेछ।
- ९.१४.६ मत्स्य विकासका लागि उपयुक्त स्थानहरूमा आवश्यक प्राविधिक सेवा/टेवा प्रदान गर्न जनशक्तिलगायतका भौतिक सुविधाहरूको व्यवस्था मिलाइनेछ।
- ९.१४.७ मत्स्य प्रसारलाई सबल तथा प्रभावकारी बनाउन विकेन्द्रित प्रसार सेवाको व्यवस्था गरिनेछ। विकेन्द्रित प्रसार सेवामा कृषकहरूको सहभागिता, प्रसारकर्मीको प्राविधिक दक्षता तथा सामाजिक परिचालनका पक्षहरूलाई समुचित उपयोग गरिनेछ।
- ९.१४.८ मत्स्य विज्ञानसम्बन्धी शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम दिने संस्थाहरूलाई गुणस्तरीय प्राविधिक उत्पादन गर्नका लागि आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराइनेछ।
- ९.१४.९ विकास, अनुसन्धान, प्रसार तथा शिक्षा क्षेत्रमा संलग्न रहेका सार्वजनिक निकायहरूलाई उच्च शिक्षा, विशेषज्ञ तालिम, अध्ययन भ्रमणलगायतका माध्यमबाट क्षमता अभिवृद्धि गरिनुका साथै निजी क्षेत्रका निकाय, उद्योग, व्यवसायी, कृषक तथा मत्स्य क्षेत्रमा आश्रित समुदायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ।
- ९.१४.१० प्रमाणपत्र, डिप्लोमाजस्ता प्राविधिक तालिमहरू सञ्चालनमा ल्याई व्यावसायिक फार्म, ह्याचरी, दाना कारखाना तथा प्रशोधन केन्द्र सञ्चालन वा तिनलाई विशेषज्ञ सेवा दिन सक्ने दक्ष प्राविधिकहरूको उत्पादन गरिनेछ। प्राविधिक तालिम दिने संस्थाहरूलाई

व्यवसाय तथा उद्योगले माग गरेको ज्ञान तथा सीप प्रदान गर्न सक्ने गरी दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ।

नीति ९.१५ जैविक सुरक्षा तथा जलचरहरूको स्वास्थ्य व्यवस्थापनसम्बन्धी मापदण्डहरूको विकास गरी सोको कार्यान्वयन गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.१५.१ जैविक सुरक्षाका पक्षहरूलाई यथोचित ध्यानमा राख्दै जलचरहरूको स्वास्थ्य सुरक्षार्थ राष्ट्रिय मापदण्डको विकास गरिनेछ।
- ९.१५.२ जलचरहरूको स्वास्थ्य निरीक्षण, निगरानी तथा संसर्ग निषेध प्रणाली (क्वारेण्टाइन सिस्टम) को स्थापना गरिनेछ।
- ९.१५.३ रोगको निदान, स्वास्थ्य व्यवस्थापन तथा पानीको गुणस्तर परीक्षणसम्बन्धी सुविधाहरू व्यवस्था गरिनेछ।

नीति ९.१६ मत्स्यपालन तथा मत्स्यकीको हरेक मूल्य शृङ्खलामा मत्स्य तथा मत्स्य पदार्थहरूमा खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गर्नको लागि पहिचानियता (ट्रेसियाबिलिटी) तथा प्रमाणीकरणसम्बन्धी संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.१६.१ प्राविधिक मार्गदर्शन, मापदण्डहरू तथा आवश्यक संस्थागत संयन्त्रको विकास गरी मत्स्य तथा मत्स्यजन्य पदार्थ तथा मत्स्यपालनमा प्रयोग हुने उत्पादन सामग्रीहरूको गुणस्तर सुनिश्चित हुने व्यवस्था मिलाइनेछ।
- ९.१६.२ खाद्य पदार्थको स्वच्छता सुनिश्चितताका लागि सम्बन्धित निकायको जिम्मेवारी, आपसी समन्वय तथा सम्बन्धको स्वरूपलाई स्पष्ट पारिनेछ।
- ९.१६.३ मत्स्य तथा मत्स्यजन्य पदार्थमा हुनसक्ने विषादी, मिसावट तथा हानिकारक अवशेषहरू पत्ता लगाउन, विश्लेषणका साथै न्यूनीकरण गर्न व्यावहारिक तथा मितव्ययी प्रविधिको विकास गरिनेछ। यससम्बन्धी निकायहरूलाई थप सशक्त बनाइनेछ।

नीति ९.१७ सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीनै तहले नीति तथा रणनीतिहरूलाई आ-आफ्नो कार्य अधिकार क्षेत्रभित्र रही समन्वय र सहकार्यको विधिबाट प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा अनुगमन मूल्याङ्कन गर्न कार्यान्वयनयोग्य प्रणालीको विकास गरिनेछ।

रणनीतिहरू

- ९.१७.१ यस नीतिलाई राज्यका तीनवटै तहबाट कार्यान्वयन गर्न मत्स्य क्षेत्रका राष्ट्रिय प्राथमिकता तथा योजना तयार गरिनेछ। प्रदेश र स्थानीय तहद्वारा राष्ट्रिय प्राथमिकतासमेतलाई योगदान पुग्ने गरी प्रदेश र स्थानीयस्तरको आवश्यकता र सम्भावनाको आधारमा मत्स्य विकास योजना तर्जुमा तथा कार्यक्रम गरिनेछ ।
- ९.१७.२ मत्स्य क्षेत्रको प्राकृतिक तथा जैविक स्रोत, विकास संरचनाहरूको अवस्था, जनशक्ति, बजार माग र आपूर्तिको स्थिति, उत्पादन वृद्धि गर्ने सम्भावनालगायत मत्स्य क्षेत्र सुधारका लागि आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण, अभिलेखीकरण र उपयोग तीनै तहका सरकारहरूको सहकार्यबाट गर्ने संस्थागत व्यवस्था मिलाइनेछ।
- ९.१७.३ मत्स्य क्षेत्र विकासको लागि आवश्यक मत्स्य प्रजनन, मत्स्य आहारा र मत्स्य स्वास्थ्य सुधारका लागि आवश्यक संस्थागत व्यवस्था तथा बजारीकरणका संयन्त्र स्थापना गर्न तथा भइरहेका संरचनाहरूको प्रभावकारितामा वृद्धि गर्न सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट गरिने सार्वजनिक लगानीलाई वृद्धि गरिनेछ।

१०. संस्थागत संरचना

“राष्ट्रिय मत्स्य विकास नीति” को सम्बन्धमा आवश्यक निर्णय गर्न, नेपाल सरकारलाई समय समयमा राय सुझावहरू प्रदान गर्न, नीतिमा भएका व्यवस्थाहरूलाई कार्यान्वयन गर्न तथा कार्यान्वयनको लागि मातहतका निकायहरूलाई निर्देशन दिन देहायबमोजिमको राष्ट्रिय निर्देशक समितिको व्यवस्था गरिएको छ:

१०.१ राष्ट्रिय निर्देशक समिति	
मन्त्री, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय.....	अध्यक्ष
सचिव, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय (पशु सेवातर्फ).....	सदस्य
सहसचिव, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय.....	सदस्य
निर्देशक, लाइभस्टक एण्ड फिसरिज अनुसन्धान, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्.....	सदस्य
सहसचिव, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय	सदस्य
सहसचिव, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय.....	सदस्य
सहसचिव, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	सदस्य
महानिर्देशक, पशु सेवा विभाग.....	सदस्य
विश्वविद्यालयहरूमध्येबाट दुईजना प्रतिनिधि.....	सदस्य
उद्योग वाणिज्य महासङ्घ, कृषि उद्यम केन्द्रका प्रतिनिधि	सदस्य
प्रदेशस्तर कृषि क्षेत्र विषयक मन्त्रालयका प्रतिनिधि	सदस्य
प्रतिनिधि, गाँउपालिका राष्ट्रिय महासङ्घ र नेपाल नगरपालिका	

सङ्घ (कम्तीमा एक जना महिला सहित).....सदस्य
मत्स्य विज्ञहरू मध्येबाट दुईजना.....सदस्य
सहसचिव, पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास महाशाखा, कृषि तथा
पशुपन्छी विकास मन्त्रालय.....सदस्य सचिव

- १०.२ राष्ट्रिय निर्देशक समितिले आवश्यकताअनुसार प्राविधिक समितिहरू बनाउन सक्नेछ।
१०.३ प्रदेश तथा स्थानीय तहले नीति कार्यान्वयनको लागि समितिहरू बनाउन सक्नेछन्।
१०.४ यस नीतिको कार्यान्वयनका लागि गठन भएका समितिले बैठकको कार्य सञ्चालन कार्यविधि आफै तयार गर्नेछन्। महासंघबाट प्रतिनिधित्व गर्ने सदस्यका हकमा सम्बन्धित महासंघबाट, प्रदेशस्तर मन्त्रालयका प्रतिनिधिको हकमा प्रदेशबाट तोकिएअनुसार र विज्ञ सदस्य तथा विश्वविद्यालयहरूमध्येबाट राष्ट्रिय निर्देशक समितिमा रहने प्रतिनिधिका हकमा राष्ट्रिय निर्देशक समितिको अध्यक्षबाट मनोनयन गरिएअनुसार हुनेछ। राष्ट्रिय निर्देशक समितिका अध्यक्षले मनोनयन गर्ने समितिका सदस्यहरूको पदावधि बढीमा दुई वर्षको हुनेछ।
१०.५ राष्ट्रिय निर्देशक समितिको बैठक वर्षमा कम्तीमा दुई पटक बस्नेछ।

११. आर्थिक पक्ष

यो नीति र यस नीतिबमोजिमको कार्यक्रम कार्यान्वयन नेपाल सरकारको तर्फबाट दिईने वित्तीय सहयोग तथा सहूलियत, वार्षिक बजेट वक्तव्य तथा वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रमहरूमार्फत व्यवस्थित गरिनेछ। त्यसैगरी नीति कार्यान्वयनको लागि अन्य संघ संस्थाहरू तथा निजी क्षेत्रसमेतको स्रोत साधन परिचालन गरिनेछ।

१२. कानुनी व्यवस्था

यस नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नको लागि आवश्यक कानुनी पूर्वाधार, निर्देशिका, मापदण्ड र कार्यविधि तर्जुमा गरिनेछ।

१३. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

मत्स्य सेबालाई नियमन, अनुगमन तथा मुल्याङ्कन गर्ने कार्य सरोकारवाला निकाय तथा संस्थाको सहकार्यमा सरोकारवाला सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहले गर्नेछ।

१४. नीतिको परिमार्जन

आवश्यकताअनुसार नेपाल सरकारले यस नीतिको संशोधन वा परिमार्जन गर्न सक्नेछ।

द्रष्टव्यः

१. “मत्स्य” भन्नाले माछालगायत अन्य जलचरलाई जनाउँछ र वातावरणअनुसार शरीरको तापक्रममा परिवर्तन हुने पानीमा रहने प्राणीलाई सम्झनु पर्दछ। यो शब्दले विभिन्न प्रकारका माछा, घुङ्गी, गङ्गटा, सिपी, झिङ्गोमाछाजस्ता अन्य जीवित वा मृत जलचर र तिनका अण्डा र बच्चासमेतलाई जनाउँछ।
२. “मत्स्यकी (फिसरिज)” भन्नाले कुनै पनि जलाशय वा जलक्षेत्रमा हुर्किएका वा हुर्काइएका जलचर वा जलीय वनस्पतिलाई जनाउनुका साथै मत्स्य क्षेत्रसँग सम्बन्धित क्रियाकलापलाई बुझाउँछ।
३. “मत्स्य क्षेत्र” भन्नाले माछालगायत जलीय जीवहरू तथा जलीय वातावरणको संरक्षण, सम्बर्द्धन, व्यवस्थापन तथा दिगो उपयोगसम्बन्धी सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूलाई जनाउँछ।
४. “जलक्षेत्र” भन्नाले माछा रहन सक्ने वा हुर्काउन सकिने पोखरी, ट्याङ्क, खोला, नदी, जलाशय, रेशवे, घोल, दह, सिँचित धानखेत, सिमसार, रिजरभवायर, तालतलैयाहरू, परित्यक्त जलाशयहरू, धापहरू तथा जम्मा गरिएका पानीका सञ्चयहरूसमेतलाई सम्झनु पर्दछ।
५. “जलाशय” भन्नाले निरन्तर रूपले बगिरहने वा जम्मा भइराखे वा सञ्चय गरिएको जलक्षेत्रलाई सम्झनु पर्दछ।
६. “मत्स्यपालन (एक्वाकल्चर)” भन्नाले नियन्त्रित अवस्थामा गरिएको माछा तथा जलीय वनस्पति लगायतका जलीयजीवहरूको खेती वा पालन सम्झनु पर्दछ।
७. “जलीय जैविक विविधता” भन्नाले जलीय जीवहरूको जीव परिवृत्ति पद्धतिको विविधतालाई सम्झनु पर्दछ। यो शब्दले जीवहरू स्वयम् भित्रको, उनीहरू एकअर्काबीचको र समग्र जीवहरूको सम्बन्ध तथा विविधतालाई जनाउँछ।
८. “जैविक स्वच्छता” (बायो सेफिट) भन्नाले कुनै किसिमको परिवर्तन जसले जलीय जीव, वातावरण तथा मानव स्वास्थ्यमा पर्न सक्ने प्रतिकूल असरलाई नियन्त्रण गर्न अपनाइने सावधानीलाई सम्झनु पर्दछ।
९. “जैविक जोखिम व्यवस्थापन” भन्नाले कुनै जीव समूहमा आइपर्न सक्ने जोखिमलाई पहिचान गर्ने क्रममा रोगका कीटाणुहरू परीक्षण गरी कुनै निश्चित सीमाभित्र जोखिमरहित आधार सिफारिस गर्ने चरणलाई सम्झनु पर्दछ।
१०. “जैविक सुरक्षा” (बायो सेक्युरिटी) भन्नाले मानव, प्राणी तथा वनस्पतिको जीवन तथा स्वास्थ्यमा पर्ने असर तथा त्यसले समग्र वातावरणमा पार्ने असर सम्बन्धमा अपनाइने विश्लेषण तथा व्यवस्थापन गर्ने रणनीतिक र एकीकृत दृष्टिकोण सम्झनु पर्दछ।
११. “जिम्मेवार मत्स्यकीसम्बन्धी आचारसंहिता (कोड अफ कण्डक्ट फर रिस्पोन्सिबल फिसरिज)” भन्नाले माछा तथा जलचरहरूको प्रभावकारी संरक्षण र व्यवस्थापनलाई सुनिश्चित गर्दै

तिनीहरूको पालन गर्ने अधिकार र कर्तव्यसमेतलाई व्यवस्थित गर्न अपनाइने आचार संहितालाई सम्झनु पर्दछ।

१२. “सह-व्यवस्थापन” भन्नाले, सरकार, माछाको उपयोग गर्ने स्थानीय समुदाय, माछामा आश्रित समुदाय, अनुसन्धान गर्ने संस्थाहरू, सरकारी तथा गैर सरकारी संस्थाहरूलगायत ऋणदाता व्यक्ति वा संस्थाहरू, पर्यटन उद्योगसमेतले माछापालनका सम्बन्धमा निर्णयकर्ताको रूपमा अख्तियारी र जिम्मेवारी लिएको साझेदारीयुक्त व्यवस्थापनलाई सम्झनु पर्दछ।
१३. “सामुदायिक मत्स्यपालन” भन्नाले, सामूहिक रूपमा जीविकोपार्जनमा सहयोग पुऱ्याउन सार्वजनिक वा सामुदायिक जलाशयमा समुदायबाट गरिने मत्स्यपालनसम्बन्धी क्रियाकलापलाई सम्झनु पर्दछ।
१४. “न्याञ्चिड्” भन्नाले माछा तथा जलचरहरूको प्रभावकारी संरक्षण र व्यवस्थापनलाई सुनिश्चित गर्न प्राकृतिक जलाशयमा लोपोन्मुख जातका माछाका भुराहरू छाड्ने वा हुर्काउने क्रियाकलापलाई सम्झनुपर्दछ।
१५. “जोखिम मूल्याङ्कन” भन्नाले कुनै नयाँ मत्स्यपालनको शुरुवात र तिनीहरूलाई स्थानान्तरण गर्दा त्यस्ता स्थलमा रहेका स्रोत तथा तिनको बासस्थानमा कुनै असर पर्छ वा पर्दैन भनी गरिने पूर्वमूल्याङ्कन प्रक्रियालाई सम्झनु पर्दछ।
१६. “माछामा आश्रित समुदाय” भन्नाले परम्परागत रूपमा सार्वजनिक जलाशयमा माछा मारी जीविकोपार्जन गर्दै आएको समुदायलाई सम्झनु पर्दछ।